

Granice zdrowego rozsądku

teorie spiskowe
i przekazy portali
konspiracyjnych

Adam Majchrzak

Granice zdrowego rozsądku

teorie spiskowe
i przekazy portali
konspiracyjnych

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
Gdańsk 2025

Recenzent
dr hab. Karina Stasiuk-Krajewska, prof. Uniwersytetu SWPS

Redaktor Wydawnictwa
Wojciech Frankiewicz

Projekt okładki i stron tytułowych
Filip Sendal

Skład i łamanie
Mariusz Szewczyk

Publikacja sfinansowana ze środków
Rektora Uniwersytetu Gdańskiego,
Prorektora Uniwersytetu Gdańskiego ds. Badań Naukowych
w ramach Programu Humanistyki Gdańskiej
oraz Instytutu Mediów, Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej
Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-745-3

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. +48 58 523 11 37, tel. kom. +48 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
wydawnictwo.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: <https://wydawnictwo.ug.edu.pl/ksiegarnia-online/>

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. +48 58 523 14 49

SPIS TREŚCI

Wstęp | 7

Rozdział 1. Definicja i mechanizmy teorii spiskowych | 13

1.1. Przegląd definicji teorii spiskowych: geneza i rozwój | 13

1.2. Cechy i funkcje teorii spiskowych:
ujęcie psychologiczne i społeczne | 32

1.3. Rozpowszechnianie teorii spiskowych | 49

Rozdział 2. Historia i popularność teorii spiskowych | 63

2.1. Ewolucja teorii spiskowych:
od starożytności do XX wieku | 63

2.2. Teorie spiskowe na świecie po 2000 roku | 79

2.3. Teorie spiskowe w Polsce w XXI wieku | 99

2.4. COVID-19: analiza teorii spiskowych powiązanych
z pandemią | 106

Rozdział 3. Analiza wiarygodności teorii spiskowych | 123

3.1. Krytyczna ocena prawdziwości teorii spiskowych | 123

3.2. Dezinformacja i teorie spiskowe:
wyzwania dla społeczeństwa informacyjnego | 135

3.3. Edukacja medialna i fact-checking jako narzędzia walki
z dezinformacją | 147

Rozdział 4. Metodologia badawcza | 159

4.1. Przedmiot i cel badania | 159

4.2. Problematyka badania i pytania badawcze | 169

4.3. Metody badawcze i techniki analizy danych | 171

4.4. Dobór próby i uzasadnienie wyboru | 176

Spis treści

Rozdział 5. Portale konspiracyjne i narracje o Billu Gatesie
i George’u Sorosie – analiza | 187

5.1. Przegląd narracji konspiracyjnych na temat Billa Gatesa
i George’a Sorosa | 187

5.2. Zakres tematyczny i charakterystyka treści
na wybranych portalach | 191

Zakończenie | 231

Bibliografia | 237

Spis ilustracji | 277

Spis wykresów | 279

WSTĘP

„Jeżeli nie wiadomo, o co chodzi, to chodzi o pieniądze” – wielu z nas zna to hasło i chętnie go używa. W powszechnie panującej opinii trudne sprawy najlepiej „wziąć na chłopski rozum”. Preferowanie uproszczeń jest głęboko zakorzenione w naszych zachowaniach, ponieważ ułatwia szybkie podejmowanie decyzji i błyskawiczne wyciąganie wniosków. Niemniej jednak pojawia się pytanie: czy takie podejście jest zawsze bezpieczne i poprawne? Czy takie nadmierne uproszczenia nie prowadzą nas czasem do błędnych, pochopnych i tragicznych decyzji? Istnieje wiele przypadków, w których brak refleksji skutkowało stawianiem bezpodstawnych zarzutów jednostkom i określonym grupom społecznym. W szczególnych okolicznościach oskarżyciele mogą uciekać się do linczu, nawet przy braku konkretnych dowodów potwierdzających winę. W codziennym życiu obserwuje się powszechną skłonność do doszukiwania się ukrytych intencji, która często traktowana jest jako strategia obronna wobec postrzeganych zagrożeń.

W niniejszej publikacji skoncentrowano się na sferze teorii spiskowych, prezentując nie tyle samych spiskowców, ile podejrzenia na temat rzekomych spisków. Osadzona w dyscyplinie nauki o komunikacji społecznej i mediach praca ta jest przeznaczona dla czytelnika, który chce zrozumieć pochodzenie i istotę teorii spiskowych. To opracowanie dla studentów i badaczy, którzy pragną zagłębić się w to nie do końca zrozumiałe i tajemnicze zagadnienie, by dalej eksplorować sfery narracji spiskowych zarówno w kontekście krajowym, jak i międzynarodowym.

Teorie spiskowe to sposób postrzegania świata, który przez długi czas uchodził za pewien ekscentryzm przypisywany wąskiej grupie osób. W ostatnich latach coraz częściej dostrzega się jednak, że ów „elitaryzm” to fikcja, że w konspiracyjne narracje może uwierzyć każdy: począwszy od przedstawicieli najniższych warstw społecznych, skończywszy na milionerach; od osób niewykształconych po wybitnych specjalistów z różnych dziedzin. Współcześni badacze, którzy koncentrują się na teoriach spiskowych, postawili fundamenty badań nad zagadnieniem, ale wiele pytań nadal pozostaje bez odpowiedzi. Obecnie wiadomo, że konspiracyjny sposób postrzegania rzeczywistości tkwi w ludzkiej naturze niczym atawizm i czeka na wyjście z uśpienia, kiedy tylko nadarzy się ku temu okazja. Taką tendencję można porównać do zwodniczego drogowskazu, który pod pozorem wyznaczenia szybkiej i prostej drogi zmusza do błędzenia.

Wiara w domniemany spisek jest często prostsza niż próba zrozumienia skomplikowanych zjawisk. Nie wymaga wysiłku, czasu, przeprowadzania śledztw, posiadania specjalistycznych umiejętności czy też wiedzy – każdy może wierzyć w spiskowe teorie i każdy może mieć do nich łatwy dostęp. Obecnie wiele osób formułuje, rozpowszechnia i wykorzystuje teorie spiskowe, w konsekwencji wyrządzając za ich pomocą krzywdę. Jednak w przestrzeni publicznej wciąż niewiele uwagi poświęca się faktowi, że współcześnie dla niektórych osób teorie spiskowe stały się prostym sposobem na postrzeganie całego świata – drogą, na której można odnaleźć łatwe wyjaśnienie trudnych spraw, niewymagające konieczności krytycznego i analitycznego myślenia. Ten schemat wykorzystują ruchy społeczne, organizacje, konspiracyjne portale internetowe, a nawet politycy.

Rozprzestrzenianie się i akceptacja teorii spiskowych ma znaczący wpływ na jakość dyskursu publicznego – potencjalnie podsyca wrogość w społeczeństwie lub podżega do zachowań ekstremistycznych.

Niestety, niekorzystne konsekwencje tego zjawiska są często identyfikowane z opóźnieniem, a reakcje wydają się powolne i ostatecznie prowadzą do przeniesienia problemu na dalszy plan do czasu, gdy teorie spiskowe znowu nie dadzą się we znaki przy okazji wydarzeń globalnych. Choć takie narracje utrzymywały się i prawdopodobnie przetrwają, konieczne jest upewnienie się, że wiara w potencjalne spiski jest oparta na uzasadnionych i weryfikowalnych podejrzaniach, przy czym potwierdzenie ich autentyczności powinno odbywać się w kontrolowany sposób, aby zapobiec wywoływaniu niebezpiecznych reakcji.

Głównym celem publikacji jest wyjaśnienie istoty teorii spiskowych, określenie ich cech i funkcji, omówienie powstania w ujęciu historycznym i ostatecznie zagłębienie się w fundamentalne pytanie, czy teorie te są z natury błędne, czy może da się w nich znaleźć ziarno prawdy. Zwieńczeniem tych dociekań jest przedsięwzięcie badawcze, w którym podjęto próbę ukazania fenomenu konspiracyjnych przekazów na temat Billa Gatesa i George'a Sorosa – dwóch centralnych dla tej tematyki postaci, bohaterów dziesiątków konspiracyjnych narracji ostatnich lat, a także sposobów tego fenomenu wykorzystania. Punktem odniesienia stały się przekazy propagowane za pośrednictwem polskich platform o konspiracyjnym charakterze opublikowane od 1 stycznia 2020 do 1 stycznia 2022 roku, ułatwiających infiltrację konspiracyjnego światopoglądu do zbiorowej świadomości. Wybrane ramy czasowe pokrywają się z nadejściem pandemii COVID-19, okresem naznaczonym rozprzestrzenianiem się licznych teorii spiskowych, które znacząco wpłynęły na działania społeczne, w tym przyjmowanie strategii zarządzania kryzysowego, przestrzeganie dyrektyw zdrowotnych oraz erozję zaufania do naukowców i ekspertów. W przeglądzie wybranych przekazów zastosowano trzy metody badawcze: analizę zawartości, analizę porównawczą i analizę *case study*, które połączono

w celu kompleksowego wyjaśnienia i przedstawienia teorii spiskowych, publikowanych na portalach konspiracyjnych.

Pierwszy rozdział pt. *Definicja i mechanizmy teorii spiskowych* dzieli się na trzy podrozdziały. Podrozdział (1.1.) pt. *Przegląd definicji teorii spiskowych: geneza i rozwój* prezentuje pojęcie teorii spiskowych, jego ewolucję, a także współczesne jego postrzeganie i właściwości, które wiążą się z terminem *teorie spiskowe*. Drugi podrozdział (1.2.) pt. *Cechy i funkcje teorii spiskowych: ujęcie psychologiczne i społeczne* porusza temat dawnych i współczesnych funkcji oraz zastosowań teorii spiskowych, określa charakterystyczne cechy konspiracyjnych przekazów, dzięki którym łatwiej jest je identyfikować. W ostatnim podrozdziale (1.3.) pt. *Rozpowszechnianie teorii spiskowych* przybliżono drogi i sposoby upowszechniania się teorii spiskowych w przestrzeni publicznej zgodnie z różnymi koncepcjami z uwzględnieniem istnienia tzw. portali konspiracyjnych, które odpowiadają za zorganizowaną promocję konspiracyjnych przekonań o świecie.

Drugi rozdział pt. *Historia i popularność teorii spiskowych* to rozważania nad rozpowszechnianiem teorii spiskowych w całej historii ludzkości, od czasów starożytnych do współczesnych. W podrozdziale pierwszym (2.1.) pt. *Ewolucja teorii spiskowych: od starożytności do XX wieku* ukazano konspiracyjne przekazy w starożytności, średniowieczu, czasach nowożytnych oraz współczesnych do roku 2000. W kolejnym podrozdziale (2.2.) zatytułowanym *Teorie spiskowe na świecie po 2000 roku* omówiono nowsze narracje spiskowe, które wpłynęły na globalne społeczeństwa do 2019 roku. Następny podrozdział (2.3.) pt. *Teorie spiskowe w Polsce w XXI wieku* poświęcony jest teoriom spiskowym, które w jakiś sposób odcisnęły piętno na polskim społeczeństwie i polityce. Z kolei ostatni podrozdział (2.4.) pt. *COVID-19: analiza teorii spiskowych powiązanych z pandemią* porusza problem teorii spiskowych i ich wpływ na rzeczywistość w trakcie pandemii.

Trzeci rozdział pt. *Analiza wiarygodności teorii spiskowych* przedstawia rozważania nad wiarygodnością teorii spiskowych i sposoby ich oceny. Pierwszy podrozdział (3.1.) pt. *Krytyczna ocena prawdziwości teorii spiskowych* przedstawia różne teorie i hipotezy, dostarczając wglądu w interpretację „teorii spiskowych” w odniesieniu do prawdy i fałszu. Drugi podrozdział (3.2) pt. *Dezinformacja i teorie spiskowe: wyzwania dla społeczeństwa informacyjnego* dotyczy roli teorii spiskowych we współczesnej dezinformacji. W trzecim podrozdziale (3.3.) zatytułowanym *Edukacja medialna i fact-checking jako narzędzia walki z dezinformacją* zamieszczono wyniki badań nt. pragmatycznego podejścia do weryfikacji teorii spiskowych, w kontekście trwających w Polsce i na świecie inicjatyw mających na celu zwalczanie rozprzestrzeniania się dezinformacji i teorii spiskowych.

W czwartym rozdziale pt. *Metodologia badawcza* znalazły się cztery podrozdziały. W pierwszym (4.1.) przedstawiono przedmiot i cel badania wraz ze szczegółowym opisem analizowanych postaci oraz charakterystyką portali konspiracyjnych, w drugim (4.2.) opisano problematykę badawczą i dookreślono pytania badawcze, w trzecim (4.3.) przedstawiono wybór metod badawczych (w tym analizę zawartości, analizę porównawczą oraz analizę studium przypadku), a w czwartym (4.4.) uzasadniono dobór próby w badaniu. Tak zebrane informacje i scharakteryzowane techniki wykorzystano w praktyce w analizie, której wyniki zostały szczegółowo przedstawione i zinterpretowane w kolejnym rozdziale.

W piątym rozdziale pt. *Portale konspiracyjne i narracje o Billu Gatesie i George’u Sorosie – analiza* znalazły się dwa podrozdziały. W pierwszym (5.1.) pt. *Przegląd narracji konspiracyjnych na temat Billa Gatesa i George’a Sorosa* przedstawiono charakterystykę teorii spiskowych na temat B. Gatesa i G. Sorosa oraz omówiono publikacje na temat obu wybranych postaci, które zostały zamieszczone na portalach

Glosgminny.pl, Odkrywamyzakryte.com oraz Globalna.info. Drugi podrozdział (5.2.) pt. *Zakres tematyczny i charakterystyka treści na wybranych portalach* omawia tematykę wpisów na temat przywołanych postaci w podziale na wątki: gospodarka i finanse, styl życia i zdrowie, media, zawiera też przegląd najczęstszego zastosowania teorii spiskowych z wybranych portali w podziale na kategorie: ostrzeżenie, potępienie, podżeganie. W ramach podrozdziału przedstawiono również analizę popularności teorii spiskowych, którą przygotowano przy użyciu narzędzia analitycznego CrowdTangle od koncernu Meta Platforms.

Prezentowane opracowanie czerpie po części z dotychczas niepublikowanej pracy dyplomowej autora, zatytułowanej *Teorie spiskowe na temat Billa Gatesa i George'a Sorosa – narracje wybranych portali konspiracyjnych*, jednak rozszerza i pogłębia zawarte w niej wnioski. W niniejszej monografii przedstawiono szczegółową analizę teorii spiskowych, strukturyzując dyskurs w ramach, jak wspomniano, wstępu, pięciu rozdziałów – z których trzy posiadają charakter teoretyczny, jeden metodologiczny, również jeden empiryczny – oraz podzielonych na mniejsze sekcje podrozdziałów. Zakończenie pracy zawiera podsumowanie osiągniętych celów oraz wyników badań. Dodatkowo, na końcu monografii zamieszczono obszerną bibliografię, składającą się z literatury dotyczącej teorii spiskowych, artykułów naukowych, analiz instytucjonalnych, publikacji popularnonaukowych, materiałów prasowych, raportów, treści z mediów społecznościowych oraz źródeł encyklopedycznych.